

ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Екологічна ситуація в Україні сьогодні досить загрозлива. Це стосується стану земель, якість яких постійно погіршується, забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод і навколишнього природного середовища взагалі. Екологічні проблеми стосуються не тільки України, а мають глобальний характер. Унаслідок задоволення своїх потреб людина впливає і змінює довкілля, яке, у свою чергу, впливає на неї, що відбивається насамперед на її здоров'ї. Необхідність в інформації про стан навколишнього середовища має велике значення. Вона потрібна для оцінки стану довкілля й підготовки на підставі цих даних заходів щодо його охорони.

Експлуатація природних ресурсів людиною, як важливий елемент її буття, історично й фактично складає підвалини суспільного життя суспільства. Спілкування людини з природою, постійно необхідне йому для забезпечення свого існування, і є в найзагальнішому значенні слова природокористування [1, с. 17].

У сучасній науковій думці існують різні визначення поняття “природокористування”, що зумовлено тією галуззю науки, де воно застосовується. Наприклад, у природознавчій науці природокористування розглядається як діяльність, пов'язана з безпосереднім використанням природи та її ресурсів або зі змінюючим її впливом. Зазначені питання вирішувались у наукових працях деяких українських учених-правознавців [Див., напр.: 2, с. 47]. Фахівці в галузі економічної доктрини під цим терміном розуміють певну діяльність з “первинного привласнення людиною об'єктів навколишнього природного середовища” [4, с. 16] або “задоволення потреб суспільства в елементах природи” [2, с. 201].

У юридичній літературі категорія “природокористування” вживається для позначення експлуатації природних ресурсів, тобто діяльності по вилученню корисних властивостей і якостей відповідних об'єктів [2, с. 17].

Користування природними ресурсами, тобто їх експлуатація власниками і природокористувачами, здійснюється на підставі й у межах, визначених чинним екологічним законодавством. При цьому великого значення як для якості цих ресурсів, так і для їх власників чи користувачів, набуває екологічний моніторинг. Його вагомість полягає саме в тому, що це є відкрита інформаційна система, пріоритетами функціонування якої є захист життєво важливих екологічних інтересів людини й суспільства, збереження природних екосистем, відтворення кризових змін екологічного стану довкілля і запобігання надзвичайним ситуаціям.

Використання кожного з природних ресурсів має свою специфічність зумовлену економічними, екологічними, культурно-оздоровчими, рекреаційними та іншими їх властивостями. Відповідно до цього екологічний моніторинг, який провадиться в цій галузі теж має свої особливості, які можна пояснити саме цим об'єктом природи, його станом і різновидом експлуатації.

Згідно зі ст. 191 Земельного кодексу України моніторинг земель становить собою систему спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, запобігання й ліквідації наслідків негативних процесів. Його об'єктом виступає земельний фонд України незалежно від форм власності на землю, її цільового призначення й характеру експлуатації. Земельний фонд за ст. 19 ЗК України поділяється на категорії, а саме на землі (а) сільськогосподарського призначення, (б) оздоровчого призначення, (в) промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони іншого призначення та ін. Разом із тим, постановою Кабінету Міністрів України “Про моніторинг земель” [3; 1994. – №1. – Ст. 5] не передбачено моніторингу за використанням відповідних категорій земель, що не можна вважати правильним. У той же час Законом України від 14 січня 2000 р. “Про меліорацію земель” передбачається моніторинг стосовно зрошуваних та осушуваних земель [3; 2000. – №6. – Ст. 200].

У зв'язку з наведеним вважаємо за доцільне законодавчо закріпити проведення моніторингу щодо передбачених законодавством категорій земель. Приміром, моніторинг земель сільськогосподарського призначення повинно забезпечувати сільськогосподарських виробників та інших суб'єктів, які господарюють на цих землях, інформацією про стан останніх, прогнозами розвитку сільськогосподарського виробництва тощо. На підставі відповідної інформації повинна провадитися розробка стратегії й практики збереження родючості ґрунтів, раціонального використання земель. Інформація, здобута за допомогою моніторингу, служить правовим фундаментом для прийняття державними органами в галузі використання й охорони земель необхідних рішень.

Зазначене дає змогу зробити висновок, що моніторинг земель є важливим і необхідним заходом для забезпечення користувачів інформацією про їх стан, якість, а також охорону.

Моніторинг тваринного світу згідно зі ст. 55 Закону України “Про тваринний світ”, є складовою частиною моніторингу навколишнього природного середовища, який провадиться в порядку, визначеному екологічним законодавством. У фауністичному законодавстві не визначено правових засад здійснення моніторингу щодо об'єктів тваринного світу, як це має місце стосовно земельних ресурсів і водних об'єктів. Між тим загальні положення його проведення безпосередньо врегульовані в Положенні про державну систему моніторингу довкілля й опосередковано відображені в інших нормативно-правових актах екологічної спрямованості, у тому числі Законах України “Про тваринний світ” від 13 грудня 2001 р. [3; 2002. – № 14. – Ст. 97], “Про Червону книгу України” від 7 лютого 2002 р. [3; 2002. – № 36. – Ст. 202] та деяких інших.

Об'єкти моніторингу тваринного світу (на відміну від вод, де основою відповідного поділу є водний фонд України) слід класифікувати залежно від видів використання об'єктів тваринного світу. З урахуванням цього до зазначених об'єктів моніторингу треба віднести: (а) диких тварин і птахів, що належать до об'єктів мисливства; (б) риб, водних безхребетних тварин і морських ссавців, віднесених до рибальства; (в) об'єктів тваринного світу, що служать для наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілей; (г) корисні властивості життєдіяльності тварин; (д) тварин, які використовуються для отримання продуктів їх життєдіяльності; (е) диких тварин, які добуваються з метою їх утримання й розведення в неволі або в напіввольних умовах для комерційних чи інших цілей.

Серед об'єктів моніторингу тваринного світу особливо необхідно вирізнити види тварин, занесені до Червоної книги України. Це зумовлено тим, що охорона й відтворення цих видів фауни забезпечується шляхом систематичної роботи по виявленню місць їх перебування, проведення постійного спостереження за станом популяцій й необхідних наукових досліджень з метою розробки наукових засад щодо їх збереження.

Отже, розглянувши питання правового регламентування моніторингу в правовідносинах використання природних ресурсів, необхідно зробити наступний висновок. Чинним екологічним законодавством урегульовано лише здійснення моніторингу щодо використання земельних ресурсів і водних об'єктів. Моніторинг стосовно інших природних ресурсів – тваринного й рослинного світу – в законодавстві передбачено лише в загально, опосередковано, тому є потреба досконалого вивчення цієї проблеми.

Список літератури: 1. Быстраков Ю.И., Колосов А.В. Экономика и экология. – М.: Агропромиздат, 1988.– 183 с. 2. Екологічне право України: Заг. ч.: Навч. посіб. / За ред. В.К. Попова, М.В. Шульги. – Х.: Право, 1995. 3. Офіційний вісник України. 4. Сухорукова С.М. Экономика и экология (политэкономический аспект). – М.: Высш. шк. 1988.– 141 с.

Надійшла до редакції 07.03.2008 р.